

Cuprins

<i>Notă asupra ediției</i>	5
----------------------------------	---

MODELE DE CONVERTIRE EXPRESIVĂ

Extensia literarului	9
----------------------------	---

I. LITERATURĂ IMPLICITĂ

1. Vocația insolitului	21
<i>Texte parabiblice, Călătorii în lumea de dincolo, Jitii</i> . . .	26
<i>Fiziologul</i>	51
<i>Cărți de prevestire</i>	58
2. Vocația concretului	69
<i>Codice de legi</i>	69
<i>Zapise, hrisoave, ispisoaace</i>	70
<i>Codul rînduielilor protocolare</i>	75
<i>Condica vistieriei</i>	90
<i>Însemnări pe cărți</i>	99
<i>Genealogii</i>	104
<i>Cronici</i>	109

II. LITERATURĂ IMPLICATĂ

1. Kalitropismul ca năzuință	173
<i>Divanul</i>	173

2. Kalitropismul ca nostalgie	185
<i>Geografie și peisaj</i>	185
<i>Reportaje</i>	190

III. IMANENȚA LITERATURII

1. Expresivitatea limbajelor specializate	199
<i>Descriții științifice</i>	199
<i>Însemnări de grefieri</i>	207
<i>Anunțuri</i>	213
2. Plasticitatea involuntară a limbajului	217

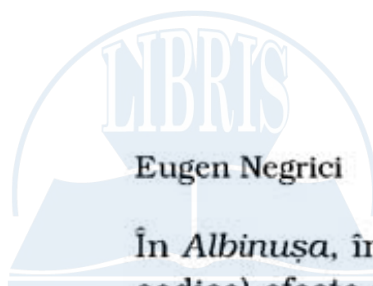
Vom zice, prin urmare, că, împlinind năzuința, rîvna omului medieval de miraculos, ireal, fantastic, eroic, exotic, necunoscut, povestea, nuvela sau romanul – travestite în legende parabiblice, biografii de sfinți, cărți de înțelepciune și manuale de educație creștină – aveau de înfrînt concurența și chiar potrivnicia îndatoririlor didactico-morale strict creștine și nu numai. Împrejurare repetabilă. În mai toată literatura veche expunerea, de orice natură și finalitate, țintește să moralizeze. Pentru noi însă va fi oricînd interesant să știm nu cum deturneză, din obligație sau obișnuință, în morală povestea, ci invers, cum se face că înseși scrierile didactico-educative, preceptistice în intenție (*Albinușa*), se preschimbă în poveste.

Fiziologul

Cititorul de astăzi al cărților populare constată, fără dificultate, că înclinația spre miraculos a cititorului de acum cîteva secole se satisfăcea nu numai prin povestiri (narațiuni), ci și prin reprezentări (descrieri). Cu alte pretențioase cuvinte, prin *obiecte și relații*.

De fapt, în cele două cazuri (aparent diferite) e vorba de una și aceeași capacitate de a stabili raporturi neobișnuite între diferitele categorii de imagini. Esența acestui *raport* este cuplarea imprevizibilă, fără tranziție, a două sau mai multe planuri. Ea poate avea loc în interiorul unei singure mari imagini incongruente, ca sinteză insolită a obiectului, sau între mai multe imagini, ca *relație* între obiecte.

Oricît ar părea de ciudat, descrieri întemeiate pe un raport de tip fantastic (același pe care îl relevă metamorfozele stranii și hibridii monstruoși ai Evului Mediu occidental) pot fi identificate și în literatura noastră veche.

Eugen Negrici

În *Albinușa*, în *Fiziolog* și chiar în *Jitii* (texte nelipsite în codice) efecte interesante apar din îmbinarea unor fenomene verosimile și neverosimile, prin suprapunerea normalului și anormalului, din oscilarea între formele stabile și hibride, din colajul om/animal, din sinteza regnurilor etc.

Gorgonia este o pasăre cu chip de muiere, cu perii capului de balaur și privirea groaznică și înveninată care ucide pe cel ce o privește. *Finicsul* trăiește pe lingă cetatea Iliopol și „este pasăre pre frumoasă decît toate păsările și decît păunul. Că păunul are cap de aur și de argint; iar finicsul acesta are cap de împărat și de pietre scumpe și este cu cunună în cap și cu încălțăminte în picioare ca împăratul”, „Nouă ani el stă pe chedrii Livanului fără hrană, că hrănit este de duhul sfînt”. După nouă ani i se umplu aripile de mireasmă și, auzind toaca, intră în biserică, se așază pe jertfelnic și îndată se aprinde și se face cenușă, pentru ca a doua zi să învie. Din himerica faună a *Fiziologului* nu lipsesc *fareolul* sau *faraonul* – jumătate om, jumătate pește, *vasiliscul*, balaurul cu privirea ucigașă, *calandrinonul*, pasărea cu puteri vindecătoare, *indropul*, calul de mare, voievod al peștilor, *zgripsorul*, pajura cu două capete etc.

Aceștia sînt „grilii” noștri. Chiar în descrierea unor specii recognoscibile o mulțime de fapte și obiceiuri neverosimile completează naiv pe cele bine știute și confirmate de zoologi. Asociate silnic, mai apoi, la o învățatură morală, animalele acestea alunecă în același spațiu al himericului.

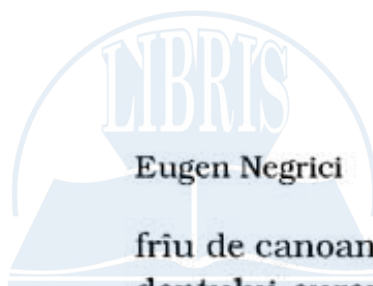
„*Inorogul* este o gadină mare și cu un corn în frunte mare; și iaste ager; și ajunge pre căprioara, și o lovește cu cornul, și o împunge. Deci toți o poartă în corn 40 de zile pînă putrezește și cade din corn, și pînă o poartă numai cu limba linge sîngele ei; aceia îi este hrana foarte cu nevoie; și încă ziua di trei ori spre răsărit, și se roagă lui Dumnezeu (...). Așa și tu, ome, nu uita pre Dumnezeu, ce

te roagă svinției sale ziua și noaptea (...). Pentru *stratocamil* spun : Stratocamilul iaste pasăre mare. Și când oao oul îl lasă în apă, și-l clociaște cu ochii și tot caută spre el, iară de va căuta într-altă parte, ea strică oul. Și iaste un șarpe lung de 50 de coți, și merge la stratocamil și stă și el lângă pasăre doară cum va căuta spre el stratocamilul, să strice oul. Așa și tu, ome, să te păzești de dracul, că tot stă lângă tine, doară ar întoarce omul să caute spre el și pre năravul lui, pînă te va dobîndi și pre tine și pre sufletul tău va să-l ducă în iad”.

După cum se observă, istoria naturală rămîne, în Evul Mediu, inseparabilă de istoria lumilor vrăjite. Avem de-a face cu o reprezentare teologică a regnului natural, de o interpretare creștină a vieții naturale? Cu siguranță, nu! Comentariul pilduitor, adică funcția ideologică a alegoriei morale nu trebuie exagerată. De altfel, în multe versiuni, asemenea interpretări care forțează un simbolism sui-generis lipsesc cu totul. Nu putem apropia descrierile comentate ale *Fiziologului* de ceea ce credea Călinescu în *Magie și alchimie* că se întîmplă în civilizațiile tradiționale, unde „fiecare percepție fizică avea simultan o componentă psihică ce o însuflețea, adăugînd imaginii nude o semnificație și în același timp un ton emotiv special și puternic”. Și nici măcar nu se cuvine să identificăm în ele puternica înclinație medievală – de care vorbea Huizinga – de a crea pentru fiecare idee, funcție, caracter cîte un organ independent sau animal. Sigur este doar faptul că asemenea *descrieri* stimulau imaginația și furnizau o bogată hrană credinței populare în minuni.

Pe cîte știm, atracția spre bizar și miraculos vădită de *Cărțile populare* nu e infirmată de reprezentările plasticii românești. Să ne gîndim la formele extraordinare ale inițialelor, la mirobolantele miniaturi ale manuscriselor și nu numai la ele. Numai că această atracție era ținută în

Eugen Negrici

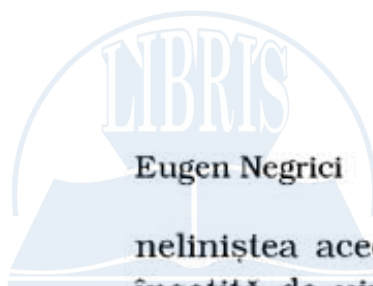
friu de canoanele Bisericii Răsăritului. În condițiile Occidentului european probabil că plastica noastră ar fi dat curs capriciilor spiritului în măsura în care literatura *cărtilor populare* a și făcut-o, parcă stimulată să împlinească un vis de sincronizare. Pentru a înmulți posibilitățile de raportare, să ne închipuim – parcurgînd ca pe un singur mare text unul din codicele noastre (*Codex Neagoeanus*, de exemplu) – că străbatem un edificiu plin de ascunzișuri și surprize.

În primul rînd, să notăm că, în chip evident, beletristica medievalității noastre întîrziate, frecventînd supranaturalul, se servea de o figurație analogă, primea aceleași aluviuni cu plastica și literatura Evului Mediu occidental și din aceleași surse (orientale). Dacă ne reprezentăm făpturile *Fiziologului* ca și cele ce se ivesc, ici-colo, în *Jitii*, în textele paraboliche și în „romanele” fantastice (*Alixăndria*), ne va fi imposibil să evităm paralele cu jocurile plasticii Evului Mediu, cu lumea acesteia compusă din jivine necunoscute, alcătuiți neverosimile, antiorganice, combinații fortuite de membre și trupuri, îngemănări monstruoase, din toate acele bizarerii care ocupă fațadele, balustradele, capitellurile catedralelor și palatelor, marginea manuscriselor și forma literelor. Asemenea deformări arbitrare, astfel de născociri ciudate, făpturi aberante de basm sau de coșmar ce se arată a fi decompensările unei atmosfere închise, ale unei lumi strîmte, nutrindu-se, pînă la sufocare, cu aceleași, mereu aceleași, întîmplări și imagini, reprezintă ele altceva decît o sublimare în imaginar a datelor realului? În orice caz, nu de o izbucnire a iraționalului, de o escaladă a absurdului, ori de o răsturnare patetică a raporturilor normale între lucruri ar putea fi vorba. Această lume răsturnată, miraculoasă, fantastică are rădăcini raționale, recognoscibile, în obiectele vizibilului, dar metamorfozate, mai apoi. Baltrușaitis a demonstrat

cu erudiție cum vietățile bestiariilor medievale ce par să urce din escatologiile și infernurile populate de plâsmuiri teratologice au totuși prototipi îndepărtați în formele aduse din civilizațiile vestite, întrevăzute de ochiul închipuirii, din ariile Orientului și din vremurile Antichității. S-a produs o suprapunere a perspectivei spațiale și istorice : antichitatea și meleagurile exotice (orientale) s-au confundat, au părut să ofere lucruri asemănătoare ; în fond, au părut datorite cu aceeași sugestivitate, încărcate de aceleași enigme. În fondul supranatural al Evului Mediu se regăsesc, se știe, teratologia secolelor anterioare și fantasmagoriile altor civilizații. Evul Mediu selectează mai ales ce e straniu în figurația monezilor antice, a gemelor și glipticelor. Aceasta nu s-ar fi putut întâmpla dacă nu ar fi acționat setea de „minunății”, aptă să topească timpul și spațiul. Adică, o optică de receptare de tip sugestiv și de factură expresivă. Căci, oricare ar fi fost înțelesul lor primordial, universurile proteice de forme supraabundente și convulsive, fauna ciudată de monștri caligrafici („prodigiile frumuseții diforme”), pe scurt deformările (naratice și descriptive) de acest fel capătă cu vremea un sens *expresiv*, de concretizare a setei noastre de altceva și chiar un sens decorativ (de acoperire dacă nu a unor spații arhitecturale, măcar a unui spațiu sufletesc).

Tot așa, pentru alcătuitoarii textelor apocrife, ai coborîrilor la „munci”, ai jitiilor și ai romanelor noastre fanteziste, pseudoistorice, frecventarea supranaturalului avea, poate doar ca stimul îndepărtat, neliniștea pe care o reverberează mitul infernului, al sfârșitului lumii, al venirii lui Antichrist, întreagă acea dramaturgie a ispitelor diavolului, plâsmuitorului de monștri, născocitorului de vedenii. Neliniștea aceea încercată, pentru întâiași dată, de creștinii vechi pe cînd se decideau să renunțe la imaginile consolatoare ale rațiunii, încrezîndu-se în ochiul lăuntric neoplatonic,

Eugen Negrici

neliniștea aceea, ca orice tulburare sufletească, fusese însoțită de uimire. Iar uimirea încărcată de neliniște a rămas, mai apoi, doar uimire. Acesta era și sensul, întrevăzut, al evoluției de ansamblu a artei Evului Mediu occidental, cu toate perioadele de regresivitate și criză (secolul al XV-lea, de exemplu), când sufletul agonizează convulsiv și sensibilitatea ispitită de excese domină un timp inteligența și imaginația.

Nu am insista asupra acestor similitudini dacă reprezentările nu ar constitui elementul cu adevărat interesant al cărților populare. De asemenea, raportul dintre reprezentare (ivită astfel, alimentată din nimic și menținută din curiozitate) și speculația teologică sau etică ce o însoțește nu e același în *Fiziolog* și în *Albinușa* ori în cărțile similare ale Occidentului, unde ideile abstracte, simțind nevoia de concret, iau chip omenesc sau devin plâsmuirile unei faune fantastice. Predilecția medievală pentru alegorizare permite îmbinarea fanteziei cu abstracția, a intuiției cu speculația și creează – după N. Frye – un sistem paralel cu teologia, „scoțând imaginile lumii vizibile și tactile de sub imperiul determinărilor eclesiastice.”

În cazul „grililor” *Fiziologului* nostru, expresivul umbrește cu totul ideologicul. Aspectul înfricoșător, straniu, al faunei își asumă desigur o funcție mnemonică, dar nu în numele unei învățături morale, ci în propriul său nume. Dominantă se arată a fi în faza prelucrării lor pe teritoriul românesc motivația expresivă a cărților populare. Sînt indicii destule care să confirme că ele nu se ivesc din sudoarea unor visuri neliniștite, din convulsii și agitații de neagră medievalitate, ci din setea de imagini, de fantezii, de impresii sau, ca să zicem așa, de „parascovenii”. În *Fiziolog* nu mai e reținut aspectul terifiant al teratologiei, ci caracterul miraculos al grupajului. Pictura murală românească vădește și ea inconsistența groazei, a enigmaticului și teribilului. Și, ca să